

Наталія ІЩУК,
*заступник директора з навчально-тренувальної роботи
Обласної дитячо-юнацької спортивної школи «Колос»,
аспірантка Інституту проблем виховання НАПН України*

ВИХОВАННЯ ГІДНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті аналізуються результати експериментальної роботи з виховання гідності у студентів – майбутніх учителів фізичної культури у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Ключові слова: *гідність, виховання гідності, студент, психолого-педагогічні умови, майбутні вчителі фізичної культури.*

В статье анализируются результаты экспериментальной работы по воспитанию достоинства у студентов – будущих учителей физической культуры в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин.

Ключевые слова: *достоинство, воспитание достоинства, студент, психолого-педагогические условия, будущие учителя физической культуры.*

The article focuses on the experimental work results of dignity education of students – future teachers of physical culture.

Key words: *dignity, dignity education, student, psychological pedagogical conditions, future teachers of physical culture.*

Постановка наукової проблеми та аналіз останніх досліджень. Позитивні соціально-економічні зміни, що відбуваються в Україні, вимагають оновлення системи освіти у вищій школі, зокрема у фізкультурно-спортивних закладах. Підготовка вчителя фізичної культури спирається на комплекс вимог, що ставляться до нього, змісту та специфіки його майбутньої професійної діяльності.

Сучасна фізкультурно-спортивна підготовка й умови життя майбутнього вчителя фізичної культури висувають високі вимоги не лише до фізичних якостей, а й до однієї з найважливіших базових морально-етичних цінностей – людської гідності.

Національна програма розвитку освіти України у XXI столітті та інші державні нормативні документи передбачають створення такої системи виховання, яка забезпечила б можливості для постійного морально-духовного зростання та самовдосконалення особистості.

Витоки розуміння проблеми гідності беруть свій початок в античності. Філософи Сократ, Платон, Демокрит, Аристотель, Цицерон та ін. пов'язували гідність особистості з виваженими судженнями, правильними вчинками щодо суспільної моралі. Так, Сократ пов'язував гідність людини з розвитком її моральної самосвідомості. Для Аристотеля почуття власної гідності означало

поважне ставлення людини до інших. Він наголошував на тому, що хто зважає на інших, але ні перед ким не принижується, а з людьми гідними тримається належним чином, той гордий.

Просвітителі XVIII століття пов'язували гідність людини із забезпеченням її природних прав, а свободу вважали умовою збереження і розвитку почуття власної гідності [6, с. 170-171].

Особливого значення для розуміння категорії гідності мають теоретичні розробки німецького філософа І. Канта. Великий мислитель стверджував, що кожна людина володіє внутрішньою цінністю – гідністю, ”завдяки якій вона примушує всі інші розумові істоти на світі поважати її, може порівнювати себе з кожним іншим представником цього роду й давати оцінку на основі рівності, причому повага й захист власної гідності є обов'язком людини перед самою собою” [5, с. 219].

Ідеї людської гідності як найвищої цінності і призначення людини виношувалися гуманістами XIV-XVIII ст. (П. Мірандола, Ж. Ж. Руссо, І. Фіхте та ін.), які проголошували цінність людини незалежно від її соціального статусу [3, с. 161-167].

Відомими вітчизняними психологами визначені зв'язки людської гідності з такими психологічними характеристиками, як самооцінка, самоповага, воля (Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонт'єв та ін.); самосвідомість (С. Рубінштейн, Б. Анан'єв та ін.); самовизначення особистості (В. Мясичев, К. Абульханова-Славська та ін.); ціннісне ставлення до себе (І. Бех та ін.).

У педагогічній науці склалися лише загальні підходи до розуміння гідності особистості. Гідність інтерпретується як результат духовно-морального, діалогічного виховання, яке обумовлює формування духовності людини (Г. Батищев, К. Роджерс та ін.).

У вітчизняній педагогіці проблема виховання гідності у дітей висвітлювалася у працях С. Русової, Г. Ващенко, Х. Альчевської, К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка, І. Синиці, С. Удовицької, Ю. Зайцева та ін.

Проблема виховання гідності у школярів різних вікових категорій стала предметом багатьох монографічних та дисертаційних досліджень. Так, виховання гідності молодших підлітків у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи досліджувала С. Удовицька [7, с. 6]. Розкриттю аспектів феномена почуття гідності особистості дітей шкільного віку присвячені дослідження таких науковців, як І. Кузнєцова, О. Шишмакової, О. Чуб та ін.

На наш погляд, з'ясування сутності поняття ”морально-етичні цінності” можливе лише через визначення змісту його базової категорії, такої як ”гідність”.

У сучасній науковій літературі поняття ”гідність” розглядається з різних поглядів. Приступаючи до дослідження сформованості гідності студентів – майбутніх учителів фізичної культури, ми звернулися до різних визначень цього поняття.

У філософському словнику за редакцією І. Фролова поняття гідності характеризується як категорія етики, що відображає моральне ставлення людини до самої себе і суспільства до індивіда [8].

А. М. Архангельський, В. А. Блюмкін, Т. М. Джефарлі та інші вчені розглядають гідність як соціально-моральну цінність особистості, що по-різному позначається в її самовідданості, у громадській думці [4, с. 30]. Г. Д. Бандзеладзе зводить гідність до усвідомлення своєї моральності [1, с. 142].

С. Удовицька розглядає гідність як "складне інтегративне особистісне утворення, яке характеризується цілісним самоствердженням на основі рефлексійно-емоційної настанови на повагу до іншої людини і самоповагу. Вона є умовою виховання духовного потенціалу особистості, що дозволяє їй нормативно діяти у різноманітних соціальних ситуаціях. Гідність стимулює свідому саморегуляцію та самовиховання" [7, с. 5].

Академік І. Бех вважає, що гідність – це усвідомлення і переживання особистістю самої себе у сукупності морально-духовних характеристик, що викликають повагу в інших [2, с. 6].

У педагогіці гідність розглядається як поняття моральної свідомості, в якому виражається уявлення про самоцінність особистості, її моральну рівність з іншими.

Психологія дає уявлення про гідність як "функціональну систему", яка визначає моральну поведінку дитини на різних вікових етапах.

Отже, виходячи з актуальності визначеної проблеми, її соціальної значущості, гострої потреби у формуванні гідності майбутнього вчителя фізичної культури, усе ще недостатньо обґрунтованими є науково-методичні рекомендації щодо ефективного здійснення означеного процесу у вищій школі, зокрема у фізкультурно-спортивному навчальному закладі. Та все ж серед дослідників цієї проблеми спостерігаються значні розбіжності саме у визначенні цього поняття.

Завдання дослідження – з'ясувати розуміння змісту поняття "гідність" та виявити рівні сформованості гідності у студентів – майбутніх учителів фізичної культури

Експериментальна робота проводилась на базі Інституту фізичної культури та здоров'я Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. На констатувальному етапі експерименту тестувалися 345 студентів. Виховання гідності здійснювалося у процесі формування експерименту, в якому брали участь 221 студент, із них – 105 студентів склали дві контрольні групи, 116 студентів – дві експериментальні групи. Крім того, було опитано 8 викладачів-тренерів.

Для з'ясування психолого-педагогічних уявлень про почуття гідності у студентів – майбутніх учителів фізичної культури нами були проведені анкетування, індивідуальні бесіди, опитування та спостереження.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих результатів. Науковцями доведено, що одним із визначальних етапів у формуванні гідності, є розвиток моральної свідомості й самосвідомості особистості.

Як виявилось, об'єктивно оцінити почуття гідності у студентів досить важко. По-перше, тому, що сама категорія "гідність" чітко не визначена серед дослідників; по-друге, виховання гідності ще не знайшло достатнього поширення у фізкультурно-спортивній практиці; по-третє, на формування гідності у студентів впливають такі соціально-психологічні фактори, які виявити й вивчити не завжди вдається.

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що основними критеріями сформованості гідності студентів – майбутніх учителів фізичної культури є: самопізнання, самохвалення, гідна поведінка особистості. Так, С. Удовицька вважає, що гідність – це складне інтегративне особистісне утворення, яке характеризується цілісним самоствердженням на основі рефлексійно-емоційної настанови на повагу до іншої людини і самоповагу [7, с. 16].

Одним із завдань констатувального експерименту було вивчення студентів з метою діагностики у них рівнів сформованості знань про зміст поняття гідності.

Студентам було запропоновано відповісти на таке запитання: "Що ви вкладаєте у поняття "гідність учителя фізичної культури?". 34,6% опитаних респондентів ухилились від відповіді; 23,1% розуміють під цим поняттям знання моральних норм (уміння ними у власній поведінці); 42,2% – позитивне ставлення до людей та навколишнього світу.

Під час індивідуальних бесід ми запропонували викладачам-тренерам запитання "Що, на Вашу думку, гальмує формування гідності майбутніх учителів фізичної культури у процесі навчально-тренувальної діяльності?"

З'ясовано, що переважна більшість опитаних респондентів не прагне формувати почуття гідності на навчально-тренувальних заняттях, мотивуючи таке ставлення конкретними фізичними і технічними завданнями. Це дало можливість передбачати власний план здійснення експерименту з питань формування гідності у студентів – майбутніх учителів фізичної культури.

На запитання "Чи усвідомлюєте ви необхідність займатися самовихованням гідності?" 57,7% респондентів експериментальних груп досить чітко усвідомлюють необхідність роботи над вихованням гідності; не досить чітко усвідомлюють – 23,0%; не усвідомлюють – 19,5%; студенти контрольних груп – відповідно 27,1%; 38,4%; 34,4%.

Результати констатувального експерименту дозволили нам зробити висновки про те, що у більшості студентів експериментальних та контрольних груп спостерігається низький рівень знань змісту поняття "гідність"; слабе розуміння можливостей впливу сформованості гідності на становлення особистості майбутнього вчителя фізичної культури у сучасних соціокультурних умовах. На цьому етапі дослідження виявлено, що розуміння змісту поняття "гідність" у контрольних й експериментальних групах приблизно однакове.

На основі виділених показників ми визначили три рівні розуміння змісту поняття "гідність", умовно назвавши їх високим, середнім та низьким.

Високий рівень – знання про гідність та моральні норми у студентів достатньо повні. Студенти можуть вільно визначити характеристики моральних

норм у власній поведінці. Крім того, студенти цієї групи усвідомлюють значущість гідності в професійній діяльності учителя фізичної культури.

Середній рівень – знання про гідність та моральні норми у студентів є недостатніми. Вони не можуть дати повного визначення поняття без підказки.

Низький рівень – у студентів поверхневі знання про гідність. При визначенні поняття застосовують в основному тавтологічні форми опису.

При організації формувального експерименту зі студентами експериментальних груп ми вважали за необхідне поєднання різних форм роботи: бесіди, лекції, індивідуальні бесіди, написання творчих праць. Експеримент проходив з таких дисциплін: спортивна психологія, спортивні ігри, теорія і методика фізичного виховання. У контрольних групах навчально-виховний процес продовжувався без змін.

Характер педагогічного експерименту вимагав не обмежуватися визначенням рівнів гідності студентів – майбутніх учителів фізичної культури. У процесі проведення формувального етапу експерименту були створені відповідні психолого-педагогічні умови, які забезпечували формування у студентів експериментальних груп гідності протягом навчально-виховного процесу. Крім того, значна увага приділялася свідомому засвоєнню студентами системи знань про людську гідність учителя фізичної культури. При цьому особливе значення надавалося чіткій постановці мети виховання морально-етичних цінностей.

На основі особистісного підходу ми розробили спеціальну програму, яка включала комплекс форм, методів і прийомів, спрямованих на активізацію самовиховання і гідності у студентів.

Упродовж формувального експерименту здійснювалася регулярна психолого-педагогічна діагностика, як важливий чинник виховання гідності у майбутніх учителів фізичної культури; проводився кількісний та якісний аналіз отриманих результатів дослідження. Після формувального експерименту застосовувався контрольний зріз, який був ідентичний діагностичному вивченню на початку роботи. Це дало можливість переводити студентів на вищі рівні, що було одним із основних завдань дослідницько-експериментальної роботи.

Формувальний експеримент проводився з урахуванням результатів, отриманих у процесі констатувального експерименту.

Динаміка показників сформованості гідності в студентів – майбутніх учителів фізичної культури експериментальних і контрольних груп за період дворічного формувального експерименту представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості гідності у майбутніх учителів фізичної культури на початку і після закінчення формувального експерименту

	Г р у п и	
	контрольна	експериментальна

Рівень	на початку формувального експерименту		після формувального експерименту		на початку формувального експерименту		після формувального експерименту	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	17	16,1	18	17,1	18	15,6	32	27,5
Середній	50	47,6	53	50,4	56	48,2	69	59,4
Низький	38	36,1	34	32,3	42	36,2	15	12,9

Аналіз результатів, що наведені у таблиці 1, дає можливість уточнити сформованість гідності, яка є однією із базових морально-етичних цінностей учителя фізичної культури.

Узагальнення даних кінцевого “зрізу” показало, що рівні сформованості гідності характеризуються так: кількість студентів з високим рівнем гідності в експериментальних групах зменшилася на 11,9%; із середнім рівнем – на 11,2%; а з низьким – на 23,3%.

У контрольних групах у студентів усіх рівнів також спостерігалися деякі позитивні зміни. Так, кількість студентів з високим рівнем сформованості гідності збільшилася на 1,0%; із середнім рівнем – на 2,8%; а з низьким – зменшилась на 3,8%.

Отже, аналіз даних формувального етапу експерименту показав, що формування гідності в експериментальних групах відбулося значно інтенсивніше, ніж у контрольних.

Висновки. Отримані дані показують значну відмінність рівнів сформованості гідності у студентів експериментальних та контрольних груп, що підтверджує ефективність розробленої методики формування гідності студентів. Теоретично обґрунтовані й виділені нами психолого-педагогічні умови дійсно сприяють розвитку гідності у студентів – майбутніх учителів фізичної культури.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування гідності у майбутніх учителів фізичної культури. Подальшого вивчення потребують питання установалення залежності процесу формування гідності від індивідуальних особливостей студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандзеладзе Г. Д. О понятии человеческого достоинства / Г. Д. Бандзеладзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1998. – 172 с.

2. Бех І. Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості / І. Д. Бех // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Кн. 1. Збір. наук. пр. Ін-ту проблем виховання. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 6.
3. Грининг Т. История и задачи гуманистической психологии / Т. Грининг // Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С. 161-167.
4. Гусейнов А. А. Социальная природа нравственности / А. А. Гусейнов. – М. : МГУ, 1984. – 30 с.
5. Кант И. Основы метафизики нравственности / И. Кант // Сочинения : в 6 т. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 1. – С. 219-310.
6. Руссо Ж. Ж. Педагогические сочинения : в 2 т. / под. ред. Г. Н. Джибладзе. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 2. – С. 170-171.
7. Удовицька С. В. Виховання гідності молодших підлітків у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / С. В. Удовицька. – К., 2010. – С. 5.
8. Философский словарь / под ред. И. Фролова. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.

Дата надходження до редакції: 17. 12. 2012 р.